

**ПІДПРИЄМНИЦТВО, МЕНЕДЖМЕНТ, МАРКЕТИНГ,
ПРАВОВЕ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ГАЛУЗЕЙ АПК,
ЕКОНОМІКО-МАТЕМАТИЧНЕ МОДЕЛЮВАННЯ**

УДК 336.274.2

**ДЕБІТОРСЬКА ЗАБОРГОВАНІСТЬ СІЛЬСЬКОГОСПОДАРСЬКИХ
ПІДПРИЄМСТВ: ПОКАЗНИКИ ТА ШЛЯХИ ОПТИМІЗАЦІЇ**

Л.О.МАРМУЛЬ – д.е.н., професор, Херсонський ДАУ

Постановка проблеми. Нині надзвичайно актуальним є дослідження теоретичних і методологічних досліджень особливостей обліку дебіторської заборгованості сільськогосподарськими підприємствами. Головним напрямом діяльності аграрних підприємств області є розробка, удосконалення та впровадження технологій вирощування основних сільськогосподарських культур залежно від природнокліматичних умов області, а також створення нових високоврожайних сортів зернових культур. Проте, більшість вітчизняних сільськогосподарських підприємств перебувають на межі фінансової кризи, причини якої різноманітні.

Покупці, укладаючи угоди закупівлі, не прогнозують свої фінансові можливості; постачальники, попередньо отримавши оплату за продукцію і надання послуг, не виконують своїх зобов'язань; банки затримують розрахунки за наявних коштів клієнтів, затягують строки здійснення платіжних операцій, не забезпечують дисципліни розрахунків. Українські підприємства практично не мають можливості нормально функціонувати у зв'язку з наявністю значних розмірів дебіторської заборгованості, адже це негативно впливає на фінансову платоспроможність та відтягує кошти з обороту. Саме тому одним з етапів розв'язання нагальної проблеми є вдосконалення обліку дебіторської заборгованості.

Завдання і методика досліджень. Чітке і своєчасне визначення моменту прискорення або сповільнення оборотності дебіторської заборгованості покупцями дає змогу фінансовій службі швидко вжити необхідних заходів, спрямованих на підвищення фінансової дисципліни. У той же час, важливим є визначення оптимального співвідношення між оборотністю дебіторської та кредиторської заборгованості, оскільки неможливо неконтрольовано зменшувати першу та збільшувати другу, у такий спосіб підприємство дуже швидко перетне критичну межу неплатоспроможності.

Актуальність і важливість поставленої проблематики викликає потребу виконати такі завдання: дослідити тенденції змін оборотнос-

ті дебіторської та кредиторської заборгованості із визначенням факторів їх прискорення; на фактичних матеріалах оцінити втрати від зниження купівельної вартості грошей за періоди інкасації дебіторської заборгованості; запропонувати заходи, які зменшують інфляційний вплив на кошти в розрахунках та які спрямовані на оптимізацію дебіторської заборгованості в АПК

Результати досліджень. Дебіторська заборгованість виникає на стадії обміну, коли товарна форма капіталу перетворюється в грошову. Зарахування коштів на поточний рахунок продавця відбувається вже після моменту переходу товару у власність покупця, через що у продавців до інкасації виручки спостерігається фактична іммобілізація оборотних коштів з виробничого циклу у вигляді дебіторської заборгованості. За цей час унаслідок інфляції втрачається частина її вартості. З іншого боку, підприємству потрібно заповнити тимчасово вилучені кошти за рахунок додаткових джерел. Такі ситуації є типовими для практики, а мінімізація витрат, пов'язаних з ними, є завданням фінансової служби господарюючого суб'єкта.

Інформація щодо дебіторської заборгованості та розкриття її у фінансовій звітності підприємства в бухгалтерському обліку формується згідно з П(С)БО 10 «Дебіторська заборгованість». При цьому враховуються особливості оцінки та розкриття інформації щодо обліку дебіторської заборгованості, які регулюються іншими положеннями (стандартами) бухгалтерського обліку.

Аналітичний облік довгострокової дебіторської заборгованості (розрахунки з різними дебіторами) ведуть за кожним дебітором, за видами заборгованості, термінами її виникнення й погашення, а аналітичний облік поточної дебіторської заборгованості (розрахунки з покупцями та замовниками) – за кожним покупцем та замовником, за кожним пред'явленим до сплати рахунком.

Основна наукова дискусія точиться навколо способів оцінки витрат від інфляції, яка відбулася за час обертання дебіторської заборгованості. Різні науковці [2] наводять для цього свої методики. У даній статті буде апробована на фактичному матеріалі, з нашої точки зору, найбільш досконала методика визначення інфляційних витрат. У зв'язку з цим, на думку деяких вчених [3], важливим напрямом діяльності фінансистів є прискорення оборотності дебіторської і опосередковано пов'язаної з нею кредиторської заборгованості, адже це не тільки сприяє мінімізації інфляційного впливу, а й покращує платоспроможність та наближає підприємство до стану загальної фінансової стабілізації.

За статистичними даними, по господарствах Херсонської області питома вага дебіторської заборгованості має тенденцію до поступового підвищення, але лише несуттєво перевищує нормативне значення, що свідчить про поступове подолання кризи неплатежів, характерної для перехідного періоду 90-х років. З іншого боку, оборот-

ність кредиторської має хоча і не досить виражену, але все ж таки спадну тенденцію [1]. Окремі відхилення пов'язані з факторами, які кожного року неоднаково впливають на оборотність дебіторської заборгованості

Так, зокрема досвід фінансового управління доводить, що наявність частини фінансових ресурсів у вигляді дебіторської заборгованості призводить до витрат, які можна поділити на такі види: витрати, пов'язані із відволіканням обігових коштів з господарського обороту, через що втрачається частина прибутку, який би підвищував оборотність; витрати обслуговування дебіторської заборгованості, наприклад, процедура інкасації дебіторської заборгованості супроводжується платежами банківським установам за проведення розрахункових операцій; в умовах високої інфляції тривалий час повернення дебіторської заборгованості означає втрати від знецінення її початкової вартості. Якщо перші два види витрат можливо оцінити, тільки будучи обізнаним у бухгалтерському обліку конкретного агропідприємства, то втрати від інфляційного знецінення можна оцінити в рамках даної публікації.

Для цього застосуємо методику визначення купівельної спроможності грошей [3], відповідно до якої:

$$I_M = \frac{I_p - 1}{12} + 1 ; \quad (1);$$

$$T = \frac{CTK - t}{30} ; \quad (2);$$

$$K = \left(\frac{1}{I_M} \right)^T \times \left(\frac{1}{1 + \left(\frac{I_M}{30} \right)} \right)^t , \quad (3);$$

де K – коефіцієнт падіння купівельної спроможності грошей;

I_M – середньомісячний індекс цін реалізації продукції сільського господарства сільськогосподарськими підприємствами;

I_p – річний індекс цін реалізації продукції сільського господарства сільськогосподарськими підприємствами за рік (за даними Держкомстату: $I_{2007p} = 1,380$ [10]);

T – кількість повних місяців дебіторської заборгованості (число, кратне 30);

t – кількість днів заборгованості, які залишаються після повних місяців;

СТК – строк товарного кредиту.

Розрахуємо суму дебіторської заборгованості, недоотриманих господарствами області в результаті зниження купівельної вартості грошей (табл. 1). Вхідні дані були отримані з форм річної фінансової звітності [1]. Для цілей даного аналізу введено допоміжний показник – строк товарного кредиту (СТК), який є оберненим до коефіцієнта

оборотності дебіторської заборгованості і визначається за формулою:

$$\text{СТК} = (\text{C}_p (\Phi 1 (160)) + \Phi 1 (A (180))) / \Phi 2 (035) . \quad (4);$$

Таблиця 1 – Розрахунок коефіцієнта купівельної спроможності грошей залежно від строку товарного кредиту за 2009 р.*

Інтервали значень питомих ваг ДЗ у валюті балансу, %	0,5	5,1-10	10,1-15	15,1-20	20,1-25	25,1-30	30,1-35	Більше 35	Разом
Частка підприємств, %	39	18	9	10	7	3	2	11	100
СТК, дні	162	86	48	106	196	69	108	39	117
T	5	2	1	3	6	2	3	1	3
t	12	26	18	16	16	9	18	9	27
K	0,8449	0,9141	0,9511	0,8955	0,8155	0,9307	0,8936	0,9601	0,8851
Сума ДЗ, тис. грн.	130337	56285	13663	31040	17085	16238	2392	30757	297796
Сума ДЗ з врахуванням К, тис. грн.	110122	51452	12994	27795	13933	15112	2137	29531	263590
Недоотримана сума ДЗ, тис. грн.	-20215	-4833	-668	-3245	-3152	-1126	-255	-1226	-34205

Наведені розрахунки свідчать, що через збільшення строку товарного кредиту збільшується і вартість недоотриманих через інфляційні процеси сум, і це, в кінцевому рахунку, впливає на виручку, а, отже, опосередковано і на оборотність дебіторської заборгованості. Виявлені відхилення пов'язані із переважаючим по певній групі господарств порядком розрахунків та умовами договорів на реалізацію продукції.

Послаблення інфляційного впливу на вартість дебіторської заборгованості може здійснюватися у вигляді плати за використання продукції або коштів (у випадку попередньої оплати). Іншим важливим чинником, який може бути спрямований на оптимізацію дебіторської заборгованості, є правильно розроблена політика інкасації дебіторської заборгованості. Вона передбачає застосування певного набору процедур, пов'язаних із прискоренням повернення заборгованих дебіторами сум або товарів. До цих процедур можуть входити

письмові попередження, подання до арбітражних судів позовів про банкрутство, а також спеціальні процедури прискорення інкасації дебіторської заборгованості – факторинг та використання вексельної форми розрахунків.

Окрім нормальної, існує також прострочена дебіторська заборгованість, яка відображується в активі балансу як резерв сумнівних боргів. Обсяги простроченої дебіторської заборгованості передбачають розрахунок коефіцієнта сумнівності по кожному окремому дебітору за двома методами. За першим – до уваги береться платоспроможність дебітора, за другим – періоди дебіторської заборгованості кожного дебітора окремо. Не будемо зупинятись на поясненні їхньої сутності в деталях, лише скажемо, що помилки при їх застосуванні трапляються дуже часто.

Підсумовуючи наведене дослідження, потрібно сказати, що є низка загальних напрямів, які дозволяють організувати раціональне управління дебіторської заборгованості: контроль за станом розрахунків з покупцями по відстрочених (прострочених) заборгованостях шляхом деталізації бухгалтерської інформації та її оцінки; диверсифікація каналів збуту з метою зменшення несплати одним або кількома великими дебіторами; застосування знижок при оплаті за відвантаженою продукцією раніше зазначеного у договорі терміну; розробка заходів, спрямованих на наближення строку розрахунків через переоформлення дебіторської заборгованості у комерційний кредит.

Виникнення на підприємстві дебіторської заборгованості здійснюється відповідно до принципу нарахування. Це означає, що відвантаження товарів (виконання робіт, надання послуг) покупцю за умовами договору купівлі-продажу вважається подією, згідно з якою у підприємства виникають валовий дохід (за податковим законодавством) та поточна дебіторська заборгованість у разі відсутності негайної оплати.

Ми пропонуємо підприємству розраховувати відносний показник – коефіцієнт дебіторської заборгованості (К д.з):

$$К \text{ д.з} = ДЗ / РП , \quad (5)$$

де ДЗ – розмір дебіторської заборгованості;

РП – обсяг реалізованої продукції.

Доцільність розрахунку цього коефіцієнта полягає в можливості його визначення як по підприємству загалом, так і по кожному покупцю окремо. Крім того, у разі використання коефіцієнта вплив інфляції втрачає свою актуальність через незначний період обчислення.

Для обґрунтування закладення в договір ступеня ризику також пропонуємо підприємству розраховувати коефіцієнт сумнівних боргів (Кс.б) як відношення суми надкритичної дебіторської заборгованості (Нд.з) до загальної суми дебіторської заборгованості замовника:

$$Кс.б = Нд.з / ДЗ . \quad (6)$$

З метою удосконалення бухгалтерського обліку дебіторської заборгованості в сільськогосподарських підприємствах також пропонуємо впровадження прогресивної програми "1С: Підприємство". Це, у свою чергу, дасть змогу автоматизувати ведення обліку дебіторської заборгованості, включаючи підготовку необхідної документації.

Висновки та пропозиції. Зроблений аналіз дозволяє нам стверджувати, що на підприємствах АПК Херсонської області кризи неплатежів у цілому подолано. З іншого боку, більшість господарств не може досягти нормальних результатів діяльності через інші фактори. Керівництво на кожному окремому підприємстві стоїть перед вибором: або продати продукцію одразу після збирання врожаю за явно заниженими цінами і розплатитися в такий спосіб за кредити, отримані ще на початку виробничого циклу; або притримати продукцію на складах з надією на позитивні зміни цінової кон'юнктури. Більшість керівників обирають перший варіант. Оборотність і дебіторської, і кредиторської заборгованості в цьому випадку підвищується, однак значна частина виручки осідає у посередників. За умов застосування оптимізованої комерційної політики можна одночасно мінімізувати втрати від дебіторської заборгованості і зберегти при цьому її оборотність. Отже, для покращення обліку дебіторської заборгованості в сільськогосподарських підприємствах ми пропонуємо обов'язково при здійсненні обліку поточної дебіторської (товарної) заборгованості визначати величину резерву сумнівних боргів і включати до підсумку балансу розмір заборгованості за чистою реалізаційною вартістю, тобто за вирахуванням величини резерву сумнівних боргів.

СПИСОК ВИКОРИСТАНОЇ ЛІТЕРАТУРИ:

1. Статистичний щорічник Херсонської області за 2008 рік / за ред. В.А. Вознюка. – Херсон, 2009. – 512 с.
2. Білик М.Д. Управління дебіторською заборгованістю. / Білик М.Д. // Фінанси України. – 2003. – № 12. – С.24-36.
3. Гудзь О.Є. Дебіторська та кредиторська заборгованість в системі управління фінансовими ресурсами сільськогосподарських підприємств / Гудзь О.Є. // Облік і фінанси АПК. – 2007. – № 2. – С. 65–70.
4. Чумаченко М.Г. Економічний аналіз: [Навчальний посібник] – 2-ге вид. / М.Г. Чумаченко. — К.: КНЕУ, 2003. — 556 с.